

"Samalla joku, mutta ei kuitenkaan kukaan"
Anni Saastamoisen *Sirkan* päähenkilön samastuttavuus
ja yhteiskunnallisuus

Ellinoora Pitkäperko
Kandidaatintutkielma
Kirjallisuus
Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2022

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä Ellinoora Pitkäperko	
Työn nimi "Samalla joku, mutta ei kuitenkaan kukaan" Anni Saastamoisen <i>Sirkan</i> päähenkilön samastuttavuus ja yhteiskunnallisuus	
Oppiaine Kirjallisuus	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Kevät 2022	Sivumäärä 24
<p>Tiivistelmä</p> <p>Kandidaatintutkielmani tarkastelee henkilöhahmon samastuttavuuden rakentumista sekä yhteiskunnallisia ulottuvuuksia Anni Saastamoisen teoksessa <i>Sirkka</i> (2019). Kyseessä on henkilöhahmotutkimus, jossa tutkitaan henkilöhahmon rakentumista ja piirteitä monipuolisesti. Samastuttavuus on henkilöhahmossa keskeinen piirre, jonka kautta lukija voi nähdä hahmon realistisena ja uskottavana, koska näkee hahmon toiminnan tai hänelle tapahtuvat asiat mahdollisina myös itselleen. Yhteiskunnallista ulottuvuutta käsitellään sosiaalisen sukupuolen ja feministisen kirjallisuudentutkimuksen kautta.</p> <p>Tutkielmassani tutkin <i>Sirkan</i> hahmon rakentumista ja sen myötä mahdollisia samastumispintoja. Käsittelen hahmosta niin suoraa kuin epäsuoraa kuvausta sekä sosiaalisia suhteita. Tarkasteltava teos on humoristinen ja sisältää yleisiä sosiaalisen sukupuolen normeja rikkovia käsityksiä, joiden avulla tarkastelen sen yhteiskunnallisia ulottuvuuksia.</p> <p>Tutkielmassani selviää, että henkilöhahmo voi sisältää myös luotaantyöntäviä piirteitä ilman, että kokonaissamastuttavuus kuitenkaan kärsisi. <i>Sirkka</i> on karikatyyrimainen, mutta kärjistettyjen piirteiden lisäksi myös kehittyä ja omaa erilaisia ulottuvuuksia. Hahmosta välittyvä tuttuus lisää teokseen myös huumoria. <i>Sirkassa</i> tuodaan esiin normeista poikkeavia tapoja elää yhteiskunnassa positiivisessa valossa kuin tutustuttaen muihin vaihtoehtoihin, joita nyky-yhteiskunnassa on koko ajan tavallisempaa noudattaa.</p>	
Asiasanat Henkilöhahmo, henkilöhahmotutkimus, samastuttavuus, sosiaalinen sukupuoli	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	TEORIATAUSTA JA KÄSITTEET	4
2.1	Samastuminen	5
2.2	Sosiaalinen sukupuoli	6
2.3	Henkilöhahmo	7
2.3.1	Henkilöhahmon rakentuminen	7
2.3.2	Henkilöhahmon samastuttavuus	9
3	SIRKKA HENKILÖHAHMONA	11
3.1	Sirkan hahmon rakentuminen ja samastuttavuus	12
3.2	Sirkan ihmissuhteiden samastuttavuus.....	16
3.3	Hahmon yhteiskunnallinen ja sosiaalinen ulottuvuus.....	18
4	YHTEENVETO.....	21
	LÄHTEET	23

1 JOHDANTO

Kandidaatintutkielmassani käsittelen Anni Saastamoisen romaanin *Sirkka* (Kosmos 2019) päähenkilön samastuttavuutta. Samastumisen kautta tarkastelen myös hahmon yhteiskunnallista vaikuttavuutta ja sosiaalisen sukupuolen ilmentymistä. Teen tutkielmassa henkilöahmoanalyysiä teoksen päähenkilöstä Sirkasta, jolla on asioiden järkevyyttä ensisijaisesti pohtiva, pedantti ja omia polkujaan kulkeva luonne. Otteeni on feministinen analyysissä sekä erityisesti yhteiskunnallista ulottuvuutta tarkastelllessani.

Sirkka on humoristinen teos, joka kertoo pedantista ja omalaatuisesta naisesta. Sirkka kipuilee yksinäisyyden aiheuttaman tyhjiön kanssa, kunnes hankkii kaikkia tapojaan vastoin yllättäen kissan, Laitisen, ja hieman myöhemmin elämään astuu myös toinen kissa, Naamansyöjä. Sirkka on aiemmin eronnut kahden vuoden suhteesta Saulin kanssa, koska ei häpeältään pystynyt kohtaamaan tätä myöhästymisen vuoksi. Tästä erosta ja sen myötä tuntemastaan yksinäisyydestä Sirkka on toipunut pitkään. Sirkka viihtyy kuitenkin yksinään hoitaen viherkasvejaan ja juoden olutta. Toisinaan hänen ystävänsä Natalia vie tätä harrastuksiin ja huolehtii Sirkkan hyvinvoinnista. Myös Sirkkan äiti on säännöllisesti mukana tyttärensä elämässä edustaen koko hänen perhettään.

Sirkkaa kuvataan monin tavoin sivuhahmomaiseksi. Hän on luonteeltaan introvertti, hän ei puhu turhia eikä hänellä ole paljoa ystäviä. Hän seuraa naapuriensa toimintaa ja jättää heille ”heippa-lappuja”. Sirkka on melko koominen hahmo, mutta lukija voi havaita itsestään niin sanotusti sirkkamaisia piirteitä, vaikka hahmo saattaa kokonaisuutena vaikuttaa yliampuvalta. Samalla kuitenkin hahmon historiasta voi löytää selityksiä paikoin erikoiselle käytökselle ihmissuhteissa.

Päädyin kyseessä olevaan teokseen, sillä se on yhteiskunnan yleisiä normeja ja odotuksia rikkova ja kyseenalaistava. Päähenkilö ei muutu teoksessa erityisesti sosiaalisemmaksi tai löydä elämänsä rakkautta. Päinvastoin hän löytää asuinkumppaneikseen kaksi kissaa ja luopuu parisuhteen etsimisestä, mitä pidetään usein vieläkin oletuksena. Samalla teos on humoristinen ja saa lukijan todennäköisesti nauramaan myös itselleen tunnistaessaan itsestään samankaltaisuuksia Sirkan kanssa.

Tutkimukseni aihe on nähdäkseni relevantti, sillä tämän kaltaista tutkimusta on vielä melko vähän. Henkilöhahmot eivät ole olleet juurikaan päätarkoituksena kirjallisuudentutkimuksessa (Varis 2019, 116), joten se ei ole tutkimuskohteena laajasti edustettuna. Sama tilanne on samastuttavuudella, josta itse löysin kirjallisuudentutkimuksellisesti melko vähän aiempaa tutkimusta. Henkilöhahmot ja samastuttavuus ovat kuitenkin keskeisessä roolissa monesti kaunokirjallisuudessa, joten niihin kiinnostus kasvaa mahdollisesti myös tutkimuksissa.

Tutkielmassani aion analysoida Sirkkaa hahmona ja etsiä syitä sen samastuttavuuden kokemusten syntymiselle. *Sirkasta* ei löydy toistaiseksi lainkaan tutkimusta, kuten ei muustakaan Saastamoisen tuotannosta, joten tutkimuskohteena se on tuore. Sirkka on hahmona monipuolisempi kuin nopeasti tarkasteltuna saattaa vaikuttaa. Teoksessa rikotaan perinteisiä naiselle osoitettuja ihanteita parisuhteesta ja ydinperheestä niin päähenkilön tarinassa kuin tämän ystävän elämäntapahtumissa.

Kandidaatintutkielmassani aion tarkastella samastuttavuuden rakentumista Sirkan henkilöhahmossa. Toisekseen tarkastelen teoksen sosiaalisen sukupuolen normeja rikkovia piirteitä päähenkilössä ja tämän lähipiirissä. Toisaalta samalla myös pohdin Sirkkaan vaikuttaneita sukupuoli- ja yhteiskuntanormeja. Feministinen ote on täten luonnollinen henkilöhahmon identifioituessa naiseksi. Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten Sirkan hahmon samastuttavuus rakentuu?
2. Miten teos rikkoo naisen sosiaalisen sukupuolen stereotypioita ja millainen teoksen yhteiskunnallinen kantaaottavuus sen kautta on?

Näiden kysymysten avulla lähdän analysoimaan Sirkkaa henkilöhahmona. Etsin hahmon rakentumisesta samastuttavuuteen vaikuttavia tekijöitä. Näiden samastumispiirteiden kautta tarkastelen myös yhteiskunnallista ja sosiaalista vaikuttavuutta, joita hahmossa ilmenee.

Etenen tutkielmassani teoreettisten lukujen kautta itse analyysiin. Ensin avaan teoriataustaa ja käsitteitä, jonka jälkeen kerron yleisesti henkilöhahmosta ja sen rakentumisesta ja samastuttavuudesta. Tämän jälkeen syvennyn Sirkkaan henkilöhahmona

rakentumisen, samastumispintojen sekä yhteiskunnallisen ja sosiaalisen ulottuvuuden kautta. Lopussa kokoaan johtopäätöksiäni analyysistä.

2 TEORIATAUSTA JA KÄSITTEET

Lähestyn tutkielmassani *Sirkkaa* feministisestä näkökulmasta ja erityisesti sosiaalista sukupuolta tarkastellen. Sukupuolinormit ja niiden rikkominen ovat Sirkkan hahmossa oleellisesti läsnä, sillä muun muassa oletus parisuhteen etsimisestä on kirjan tarinassa oleellisesti mukana. Hahmo rikkoo yleistä normia lopputuloksella, jossa luopuu parisuhteen etsimisen ajatuksesta. Teos esittää naisen pärjäävän yksin ilman parisuhdetta ja voivan olla onnellinen näin.

Tutkimuksessani pyrin selvittämään henkilöahmoteoriaa hyödyntäen, miten Sirkkan hahmon samastuttavuus syntyy ja kehittyy. Henkilöhahmoja on jonkin verran tutkittu muissa opinnäytetöissä. Aiemmasta henkilöahmotutkimuksesta esimerkkeinä löytyy Maarit Oksasen pro gradu -tutkielma, *Henkilö on tietenkin oikeassa, kirjailija väärässä: kirjoittajan tekemät valinnat henkilöahmojen luomisessa* (2011) kirjoittamisen oppiaineesta sekä Tytti Majasen pro gradu -tutkielma *Hilja Henkivartija: Hilja Ilveskeron henkilöahmo ja sen suhteet toisiin henkilöahmoihin ja yhteiskuntaan* Leena Lehtolaisen romaanissa *Henkivartija, Paholaisen pennut ja Oikeuden jalopeura* (2018) kirjallisuuden oppiaineesta. Molemmissa näissä tutkielmissa käsitellään henkilöahmoja ja niiden rakentumista.

Oksasen pro gradussa tutkitaan henkilöahmon luomista kirjoittamisvaiheessa. Hän ymmärtää henkilöahmon identiteetin voitavan jakaa osiin samalla tavalla kuin oikean ihmisenkin. Sirkkaan osuvana kuvauksena toimii Oksasen kertoma käsitys sivuhenkilöstä usein karikatyyrisenä hahmona. (Oksanen 2011, 1-3; 31.) Sirkka on hahmona melko kärjistetty ja humoristinen hahmo, jota kuvaillaan enemmän sivuhahmoksi kuin päähenkilöksi sopivaksi.

Hahmojen yhteiskunnallisuus ja näin myös yhteys todelliseen elämään on myös kiinnostava ja Sirkkan tulkitsemisen kannalta relevantti aihe. Vaikka kirja olisikin lähtökohtaisesti fiktiota ei se ole syntynyt irrallaan muusta todellisuudesta ja näin kaikki ei

myöskään ole täysin fiktiota (Majanen 2018, 52). Tämä näkökulma on oleellinen myös samastuttavuutta tutkittaessa sekä tietysti yhteiskunnallista ja sosiaalista vaikuttavuutta pohdittaessa. Erityisen kiinnostavaa on se, että hahmon tarkasteleminen voi paljastaa jotakin yhteiskunnan tilasta (Majanen 2018, 55).

Keskeisiä käsitteitä tutkimuksessani ovat henkilöahmo, samastuminen sekä sosiaalinen sukupuoli. Henkilöahmo voidaan nähdä oikeaan ihmiseen verrattavana, mutta henkilöahmo on ihmistä representoivanakin vain tekstiä (Käkelä-Puumala 2008, 240). Henkilöahmosta voidaan tarkastella muun muassa ulkonäköä, luonnetta, käyttäytymistä ja vuorovaikutusta. Lisäksi Sirkan henkilöahmon kohdalla on mahdollista tarkastella tämän ajatuksia ja tunteita, sillä niitä tuodaan teoksen kerronnassa esille. Näiden asioiden tarkastelu on siis kirjallisuudessa pitkälti kertojan antamasta informaatiosta kiinni. Lisäksi myös se, millainen kertoja on kyseessä vaikuttaa analyysiin. Minäkertoja, ulkopuolinen kertoja ja kaikkitietävä kertoja ovat erilaisia luotettavuutensa tasolla sekä myös voivat jättää joitakin seikkoja täysin lukijan oman tulkinnanvaraiseksi.

Henkilöahmojen tutkimuksessa tarkastellaan teoksissa esiintyviä hahmoja. Henkilöahmo käsitteenä voidaan nähdä yksinkertaisena tai hyvinkin monimutkaisena ja laaja-alaisena. Henkilöahmo useimmiten toimii ihmistä kuvaavana, vaikka hahmon ei ole pakko olla ihminen. Henkilöahmo on siis yleisesti ihmisen kaltainen, joka usein myös on kuvaus ihmisestä eikä vain ihmismäinen toislajinen. (Käkelä-Puumala 2008, 240.) Pelkästään henkilöahmon käsite siis jo selittää lukijan samastuttavuuden kokemusta niiden kanssa.

2.1 Samastuminen

Samastuminen on käsitteenä moniulotteinen. Yleisesti se on käsitteenä hyvin laaja ja voidaan nähdä monin eri tavoin eri yhteyksissä, joten näen tarpeelliseksi määrittellä sen, mitä tässä tutkimuksessa samastuminen merkitsee. Samastuminen on yhteenkuuluvuuden tunnetta toiseen ihmiseen, tai tässä tapauksessa henkilöahmoon, ja tämän kokemiin tilanteisiin tai tapahtumiin. Samastuminen voi olla omien piirteidensä tunnistamista toisessa. Samastumisen synonyyminä käytetään identifikaatiota (Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy 2021).

Samastumista käsiteltäessä tärkeä käsite on myös identiteetti. Sekä hahmon että lukijan oma kokemus itsestään vaikuttaa siihen, kuinka todennäköisesti pystyy kokemaan itsensä samankaltaisena – sopiiko ajatus omaan identiteettiin. Johan Fornäsin (1998, 277–278) mukaan identiteetti voidaan jakaa kolmeen osaan: sosiaaliseen, yksilölliseen

ja kulttuuriseen identiteettiin. Sosiaalinen ja yksilöllinen identiteetti hänen mukaansa muotoutuvat kulttuurisen identiteetin kautta.

Tuttuus ja odotuksenmukaisuus ovat samastumisen käsittämässä oleellisia termejä. Samastuminen käsitteenä ja tutkimuksen kohteena kirjallisuudessa saattaa tuntua hankalalta, mutta tuttuuden, odotuksenmukaisuuden ja näin ollen stereotyyppisyyden kautta hahmon samastuttavuutta voi käsitellä ilman suoranaista lukijatutkimusta. Henkilöhahmosta tehtyjen havaintojen samastuttavuuden todennäköisyyttä voi arvioida näiden kautta.

Samastumista käsitellään myös sukupuolen näkökulmasta. Sukupuolisamastuminen naisen kohdalla nähdään usein äitiin samastumisena ja äitiys diskurssina. Tässä näkemyksessä on vahva heteronormatiivinen viitekehys. Samastumisessa voi syntyä myös konflikteja, jotka tulevat moninkertaisesta ja samanaikaisesta samastumisesta. Identifikaation tapana on myös sisäistäminen, jossa yksilö heijastaa itseensä sukupuoli-identiteettiään. (Butler 2006, 134–137.) Tämä näkökulma samastumiseen on huomattava myös sekä Sirkan hahmon tulkitsemisessa että lukijan samastumisessa Sirkan hahmoon.

2.2 Sosiaalinen sukupuoli

Sosiaalinen sukupuoli on myös moniulotteinen ja -tulkintainen käsite. Judith Butler kirjoittaa laajasti naiseudesta ja sukupuolen sosiaalisesta rakentumisesta, jossa kulttuuri muovaa ihmistä biologisen sukupuolensa perusteella tietynlaiseksi. Toisaalta hän huomauttaa myös, ettei sosiaalinen sukupuoli välttämättä ole sama kuin biologinen sukupuoli eikä sosiaalisia sukupuolia ole vain kahta. (Butler 2006, 54–63.) Käsitän tämän siten, että sosiaalinen sukupuoli on koetun sukupuolen kulttuuristen normien ja odotusten vaikutus sukupuolensa edustajan toimintaan ja sukupuolensa ilmentämiseen. Se, onko sosiaalinen sukupuoli muuttava vai muuttumaton, on myös oleellinen kysymys (Butler 2006, 58).

Tässä tutkielmassa sosiaalista sukupuolta tullaan tarkastelemaan erityisesti naisen sosiaalisensukupuolen näkökulmasta, mikä on luonnollista tarkasteltavan hahmon esittäessä naista. Naissukupuolta koskevia sukupuolisia normeja ja oletamuksia ovat äitiyden ja (hetero)suhteen ihanne, joita Saastamoisen teos koettelee. Sirkan hahmon lisäksi teoksessa päähenkilön ystävä Natalia rikkoo yleistä normia päättämällä kasvatata lapsensa yksin. Ydinperheen ihannoiti ja naisen kaipaaminen miestä rinnalleen on edelleen usein se sosiaalinen muotti, johon lähtökohtaisesti kaikkien odotetaan pyrkivän. Tästä myös Butler kirjoittaa sosiaalisen sukupuolen olevan ”mahdoton

erottaa poliittisista ja kulttuurisista risteymistä, joissa sitä poikkeuksetta muodostetaan ja pidetään yllä” (Butler 2006, 50). Sosiaalinen sukupuoli siis on olemassa ja ylläpidettynä sisäistettyjen ja käyttöön omaksuttujen normien myötä.

Samaa käsitystä tukee lapsen yksin saamiseen edelleen liittyvät stigmaat ja kyseenalaisuudet. Yksin lapsen saamista ei nähdä yhtä hyvänä ja toimivana ratkaisuna kuin parisuhteessa yhdessä lapsen saaminen. Tämä osuu erityisesti naiseen myös biologisesta näkökulmasta, sillä lapsen kohdussa kantavana nainen on todennäköisemmin saamassa lapsen yksin kuin mies. Tulkitseen tämän parisuhteen olettamisen samanlaiseksi ylläpitämiseksi kuin Butler mainitsee sosiaalisen sukupuolen erottamisen mahdottomuuden poliittisista ja kulttuurisista seikoista (Butler 2006, 50).

2.3 Henkilöhahmo

Käsittelen tutkielmassani samastuttavuutta pitkälti rakentumisen kautta. Etsin henkilöhahmon rakentumisesta samastumispintaa ja myös mahdollisia luotaantyöntäviä seikkoja. Tämän vuoksi avaan omissa alaluvuissaan rakentumista sekä samastuttavuutta. Käsitykseni mukaan samastuttavuus syntyy hyvin pitkälti kietoutuen henkilöhahmon rakentumiseen sekä myös tapahtumiin, joita henkilöhahmo teoksessa kokee. Lukija voi siis samastua hahmon lisäksi myös tämän kokemuksiin ja elämäntilanteisiin.

Tässä luvussa käsittelen henkilöhahmon rakentumista ja samastuttavuutta yleisemmällä tasolla. Aiemmin kirjoitin jo käsitteitä avatessani henkilöhahmosta ja sen tutkimuksesta. Sirkan tapauksessa henkilöhahmo on kuva ihmisestä eikä vain ihmismäisiä piirteitä omaava hahmo. Seuraavissa alaluvuissa erittelen siis henkilöhahmon rakentumista ja samastuttavuuden syntymistä. Vaikka rakentuminen ja samastuminen kietoutuvat merkittävästi yhteen, käsittelen niitä erikseen omissa alaluvuissaan seuraavaksi.

2.3.1 Henkilöhahmon rakentuminen

Henkilöhahmo rakentuu monista tekijöistä. Kirjailija luo hahmolleen niin luonnetta, ulkonäköä, ympäristöä kuin toimintaakin ja näin lukijalle koostuu mielikuvaa hahmosta koko teoksen ajan. Näiden annettujen tekijöiden lisäksi myös jokainen lukija tekee omia tulkintojaan ja mahdollisia lisäyksiä täydentääkseen käsitystään hahmosta. Kaikkea ei hahmosta kerrota suoraan, vaan osa tulkitaan muusta tekstistä. Kerromatta jätetyt seikat ihmismieli pyrkii kuitenkin täyttämään luodakseen itselleen eheän kuvan hahmosta tai tämän tarinasta. (Vainikkala 2004, 16–21.)

Henkilöhahmon identiteetti voidaan jakaa osiin samalla tavalla kuin oikeiden ihmisten identiteetti voidaan jakaa. Identiteetin rakentumista voidaan hyödyntää kätevästi myös henkilöhahmon rakentumista tarkasteltaessa. Henkilöhahmon rakentuminen alkaa heti, kun tämän toiminnasta kerrotaan teoksessa. Kaikki, mitä hahmosta kerrotaan joko suoraan tai epäsuoraan, vaikuttaa lukijalle muodostuvaan käsitykseen hahmon identiteetistä. (Oksanen 2011, 2; 39–48.) Identiteetin lisäksi voidaan käyttää termejä minuus ja subjekti (Käkelä-Puumala 2008, 241–242).

Shlomith Rimmon-Kenan (1991) esittelee henkilöhahmon luonnehdinnasta erilaisia jaotteluita. Ensinnäkin hän esittää E. M. Forsterin jaon pyöreisiin ja litteisiin hahmoin. Pyöreät hahmot ovat kehittyviä, kun taas litteät hahmot enemmänkin karikatyyreja (Rimmon-Kenanin 1991, 54 mukaan Forster 1963, 75). Tällaisen jaon Rimmon-Kenan kuitenkin esittää ongelmallisena, sillä hahmo harvoin on täysin joko pyöreä tai litteä. (Rimmon-Kenan 1991, 54.) Näen saman ongelman, sillä Sirkan karikatyyrimäinen hahmo saa kuitenkin myös kehittyvän hahmon piirteitä teoksen edetessä.

Henkilöhahmosta voidaan kertoa tekstissä suoraan tai epäsuoraan. Suoraa henkilöhahmon määrittelyä on se, miten häntä kuvataan tekstissä. Tämän tiedon kertoo suoraan tekstin ”arvovaltaisin ääni” eli kertoja. Tämä tieto tulee lukijalle siis suoraan eikä sitä tarvitse tulkita muista seikoista. (Rimmon-Kenan 1991, 78–79.) Toki joskus voi olla tarpeen arvioida kertojan luotettavuutta ja näin ollen suoraan saatuja tietoja on aiheellista kyseenalaistaa.

Epäsuorasti henkilöhahmosta kertoo tämän puhe, toiminta ja ympäristö. Lisäksi epäsuorasti hahmosta kertoo tämän ulkoinen olemus. (Rimmon-Kenan 1991, 79.) Ulkoiseen olemukseen kuuluu muutettavissa olevat ulkonäölliset seikat, kuten vaatetus, hiustyyli ja muu ehostus, jota voi olla esimerkiksi meikki, tatuoinnit tai lävistykset. Ympäristöön kuuluu niin henkilöhahmon koti kuin muu asuinalue.

Henkilöhahmon puhe voi kertoa sekä epäsuoraan että suoraan hahmosta. Puheen sisältö saattaa kertoa tämän ajatusmaailmasta sekä arvoista ja näin ilmaista suoraan, millainen hän on. Epäsuoraan puhe pystyy viestittämään tyylillään ja sillä, mitä sanoo tai jättää sanomatta, millainen hän itse on sekä millainen hänen yhteiskunnallinen asemansa on. (Rimmon-Kenan 1991, 85–86.) Sirkan tapauksessa myös vastaamatta jättäminen on hahmosta epäsuorasti kertova piirre, sillä hän ei vaikuta kokevan tarpeelliseksi jutustelua ja muuta turhaa puhumista.

Toiminta kertoo henkilöhahmosta lukijalleen. Henkilöhahmon käyttäytymisestä voi tehdä samalla tavoin päätelmiä kuin voi tehdä tämän puheestakin. Niin teot kuin tekemättä jättämiset kertovat lukijalle henkilöhahmosta jotakin. Toiminta voi kertoa

myös siitä, mitä hahmo mahdollisesti ajattelee ja lukija voi luoda tulkintojaan tästä. (Palmer 2004, 200; Oksanen 2011, 23–29.)

Oksasen mukaan myös henkilöhahmolle valittu nimi saattaa kertoa siitä, millainen hahmo on (2011, 48). Nimi voi siis olla muutakin kuin vain satunnainen nimi henkilö- hahmolle. Tutkittaessa *Sirkkaa* hahmon nimi mainitaan, jopa suoraan teoksessa ilmen- tävän kyseisen henkilön luonnetta. Tässä tapauksessa nimivalinta on ollut selvästi hahmoa kuvastava valinta ja sitä toistetaan pitkin teosta. Sirkasta kerrotaan esimer- kiksi tulleen nimeänsä kuvastava ”kitkerä täti” (Saastamoinen 2019, 22). Nimi on siis todennäköisesti tarkkaan valittu hahmoa kuvastavaksi.

2.3.2 Henkilöhahmon samastuttavuus

Kirjallisuudentutkimuksessa samastumista on käsitelty vähäisesti. Se on kieltämättä käsitteenä hankala, mutta tuttuuden kokemuksen ja stereotyyppisen lähestymistavan kautta sitä on mahdollista lähteä tutkimaan. *Sirkassa* erityisesti suomalaisuuteen yh- distettävät stereotyyppiat ovat läsnä, kuten vähäpuheisuus ja pidättyväisyys. Sirkka on järkevyydessään melko juro tunteiden ilmaisun osalta.

Kuvitteellisen henkilö- hahmon ja oikean ihmisen välillä voidaan nähdä paljon yhtäläi- syyksiä. Henkilöhahmojen analyysissä tuleekin muistaa nämä yhtäläisyydet todellisten ihmisten kanssa. (Palmer 2004, 200.) Samastumisessa henkilö- hahmoon ensiarvoi- sen tärkeää on arvatenkin juuri nämä yhtäläisyydet henkilö- hahmojen ja todellisten henkilöiden välillä.

Henkilöhahmoon samastuminen syntyy siitä, kun lukija pystyy löytämään hahmosta jotakin sellaista, jonka pystyy tunnistamaan itsestään. Samastumiseen voi vaikuttaa esimerkiksi se, että hahmon tilanne on mahdollista kuvitella myös itsensä kohdalle. (Oksanen 2011, 29.) Myös samankaltainen luonne tai toimintatavat voivat olla tie hen- kilöhahmoon samastumiseen.

On tärkeää huomata, että henkilö- hahmoon samastuminen ei vaadi kaikkeen hänessä olevaan samastumista. Osittainen samankaltaisuuden kokemus riittää mahdollisuu- teen tuntee samastumista. Yksikin tilanne voi luoda yhteyden henkilö- hahmoon. Jos samastumisen tulisi olla täydellistä, silloin olisi melko mahdotonta luoda isommalle yleisölle mahdollista samastumispintaa.

Empatia on samastumisen kanssa melko läheinen käsite. Empatia tarkoittaa kykyä asettua toisen henkilön asemaan ja kokea myötätuntoa tätä kohtaan. Lukija voi tuntee empatiaa henkilö- hahmoa kohtaan. (Välisalo 2017, 12–13.) Ero samastumisen kanssa on mielestäni siinä, kokeeko henkilö- hahmon tilanteen tai toiminnan samanlaiseksi

kuin oma toiminta olisi vastaavassa tilanteessa. Ymmärtäminen ja samanlaisuus ovat näiden erottavina tekijöinä, mutta ne voivat olla myös yhdessä. Empatiaa tuntiessaan ymmärtää ja samastuessa kokee mahdollisesti toimivansa samoin.

Tytti Majasen mukaan henkilöhaamoon on helpompi samastua, mitä enemmän tietoa hahmosta saa (Majanen 2018, 18). Toisaalta on mahdollista ajatella myös niin, että alussa on helppo samastua haamoon kuin hahmoon, jos alku on yleisesti helposti samastuttava. Yleinen kuvaus saattaa kenestä tahansa tuntua tutulta ja samastuttavalta. Lisääntyvä tieto hahmosta voi taas etäännyttää hahmosta. Toisaalta kokonaisuus voi olla samastuttava, vaikka kaikki hahmon ominaisuudet eivät olisi samastuttavia vaan osa olisi jopa luotaantyöntäviä. Yksittäinen ero saattaa kuitenkin tuntua merkityksetömältä, jos kokonaisuus on muuten vahvasti samastuttava.

3 SIRKKA HENKILÖHAHMONA

Tässä luvussa syvennyn Sirkkaan henkilöhaahmona aiemman luvun teoretisointia hyödyntäen. Aluksi kerron Sirkkan hahmon rakentumisesta ja sitä kautta myös samastuttavuudesta. Sirkkan rakentumista tarkastelen lähes kaiken hänestä saatujen tietojen ja vihjeiden avulla. Käyn läpi suoraa ja epäsuoraa kuvausta Sirkasta sekä tarkastelen hänen sosiaalisia suhteitaan teoksessa. Toisessa alaluvussa pureudun hahmon ja samalla koko teoksen yhteiskunnalliseen ja sosiaaliseen ulottuvuuteen.

Tärkeää henkilöhaahmon tarkastelun kannalta on lukijan tekemän tulkinnan lisäksi arvioida hänestä tietoja antava taho eli kertoja. Kertoja voi olla minäkertoja, ulkopuolinen kertoja tai kaikkietävä kertoja. (Steinby & Lehtimäki 2013, 117–129.) *Sirkassa* kertoja on kaikkietävä, sillä se ei selvästi ole Sirkka, mutta tietää kuitenkin kertoa, mitä Sirkka esimerkiksi ajattelee. Kertoja tietää myös Sirkkan lapsuudesta ja muista aiemmista tapahtumista elämässä.

Vaikka kertoja on kaikkietävä, se ei kuitenkaan esitä kertomaansa ehdottoman varmana. Fokalisaatio eli näkökulma on kerronnassa Sirkkan (Rimmon-Kenan 1991, 92). Tulkitsen itse tämän siten, että kertoja ilmaisee asian kuten Sirkka sen ajattelee. Tästä esimerkkinä seuraava lainaus, josta kai-partikkelin käyttämisen tulkitsen Sirkkan ajattelun epävarmuutta kuvaavana.

Sirkka on tehnyt kaiken oikein. Keskittyi koulussa, ei ryypännyt ja rellestänyt ja menetti neitsyytensäkin vasta 18-vuotiaana kuten Kunnon Ihmisen kai kuuluu.

Saastamoinen 2019, 40.

Kertoja ilmaisee tässä tulkintani mukaan Sirkkan käsityksen, kuinka tulee elämässä toimia oikeaoppisesti. Hän ei ole asiasta täysin varma tai ehkä samaa mieltä, mutta on sisäistänyt käsityksen siitä, milloin neitsyys tulisi menettää toimiakseen kuten yleisen

käsityksen mukaisesti kuuluu ollakseen ”kunnon ihminen”. Toisaalta kai-partikkelin käytön voi tulkita myös kertojan epävarmuudeksi Sirkkan ajatuksista.

3.1 Sirkkan hahmon rakentuminen ja samastuttavuus

Sirkkaa kuvataan teoksen ensimmäisessä luvussa hyvin ytimekkäästi ja kattavasti. Hahmosta saa kuitenkin koko teoksen aikana lisää tietoa. Alun kuvauksen perusteella Sirkkaa voisi pitää helposti puhtaan karikatyyrisenä ja litteänä hahmona. Teoksen myötä voi kuitenkin nähdä hahmon kehittymistä ja aiempien kokemusten vaikutuksia häneen.

Mutta nimestään huolimatta Sirkka ei ole myöskään hupaisa, eikä veijarimainen lasauttelija. Sirkka on Sirkka. Sirkalla on jakkupukuja kolmessa eri värissä ja pelkästään järkeviä kenkiä. -- Sirkka on statisti, ihmismassaa, kahvilassa kahvia juova nainen (ei repliikkejä), ohikulkija kadulla (ei katsekontaktia) [--]

Saastamoinen 2019, 7.

Ylempänä oleva lainaus teoksen alusta luo jo melko tarkkaa mielikuvaa siitä, millainen henkilö Sirkka on. Sirkasta luodaan melko karikatyyrinen kuva heti alussa. Hän ei ole mikään humoristi, pukeutuu vain järkevästi ja omistaa kolme eriväristä jakkupukua. Tästä lukija saa mielikuvan Sirkasta yleisenä tiukkapipona, joka ei kerää ympäriltään paljoa huomiota, kuten kuvaus osaksi ihmismassaa jo kertoo. Sirkka kuvataan teoksessa suoraankin sanottuna sivuhenkilöksi. Kuitenkin Sirkasta on tehty tämän teoksen päähenkilö, vaikka kertojan mukaan hän ei siihen rooliin sopisi.

Teoksessa on suoraa kuvausta Sirkasta, jonka perusteella hänestä saa melko karikatyyrisen ja Forsterin jaottelun perusteella litteän hahmon. (Rimmon-Kenanin 1991, 54 mukaan Forster 1963, 75). Hänestä saa mielikuvan korostetun introverttinä ja kaikessa hyvin käytännönläheisenä ihmisenä. Teoksen edetessä Sirkkan kuvaus saa vahvistusta toiminnan kautta. Sirkkaa kuvataan statistiksi ja hän huomaakin pieni seikkoja, kuten liian lyhyet lahkeet ja toisten silittämättömät paidat (Saastamoinen, 29).

Sirkka ei kuitenkaan ole puhtaan karikatyyrinen, vaan näen hänessä monipuolisempiakin piirteitä. Hänen oma sydämensä on särkynyt, vaikka hän pitää sellaista jonkinlaisena nyrjähdysenä (Saastamoinen 2019, 51). Reaktio on kuitenkin luonnollinen ja todennäköisesti jokainen eron kokenut ymmärtää Sirkkan surullisen suhtautumisen tilanteeseen. Lisäksi Sirkka kärsii yksinäisyydestä, mutta toisaalta ei itse juurikaan haakeudu muiden ihmisten seuraan (Saastamoinen 2019, kts 38, 58). Hän ei ole siis karikatyyrisen yksinkertainen hahmo, vaan hänessä on erilaisia puolia ja tasoja.

Sirkan ulkoista olemusta kuvaillaan tekstissä jonkin verran suoraan. Kertoja sanoo Sirkan olevan mäyrä, jos hän olisi eläin. Hän pukeutuu kolmen eri sävyn jakkupukuihin ja järkeviin kenkiin. (Saastamoinen 2019, 7.) Hän meikkaa hillitysti (Saastamoinen 2019, 22) eli on sen verran kiinnostunut laittautumisesta, mutta ei kuitenkaan turhamainen tai kiinnitä huomattavasti ulkonäkönsä huomiota.

Hiuksistaan Sirkka vaikuttaa olevan tarkka. Hänen täytyy etsiä itselleen uusi vakio-kampaaja, sillä nykyinen kampaaja, Raili, on jäämässä pian eläkkeelle. Hiusten mallin tärkeydestä Sirkalle kertoo säännöllinen kampaajalla käynti sekä se, että edellinen kampaaja piti vaihtaa, sillä tämä ehdotti uutta leikkausta Sirkan hiuksiin. Tämän ehdotuksen jälkeen Sirkka ei enää luottanut tuohon kampaajaan ja etsi itselleen uuden vakiopaikan hiustenleikkuuta varten. (Saastamoinen 2019, 18.)

Sirkka rakastaa raitiovaunuja, jotka kulkevat aikataulussa muuttumattomalla reitillä (Saastamoinen 2019, 32). Niiden käyttäminen kertoo hänen asuinpaikastaan. Suoraan Sirkan asuinpaikasta ei sanota nimeltä, mutta sitä kutsutaan ”Suomen suurimaksi” ja raitiovaunupysäkeistä mainitaan Kaisaniemi, joten hän asuu Helsingissä. (Saastamoinen 2019, 20; 156). Lisäksi Sirkan estynyt suomalaisuus mainitaan teoksessa suoraan (Saastamoinen 2019, 71).

Sirkan suomalaisuus onkin yksi merkittävimpiä samastumispintoja hahmossa. Hänessä voi nähdä paljon suomalaisuuteen liitettyjä piirteitä. Hän on melko introvertti, käytännönläheinen, ei puhu turhia ja sisustaa skandinaavisesti vähillä väreillä. Sirkka juo olutta eikä hienostele viineillä (Saastamoinen 2019, 48), kuten stereotyyppinen suomalainen tekee. Naapurien kohtaaminen tuottaa Sirkalle ylimääräistä päänvaivaa ja taloyhtiönkokoukset kuormittavat liikaa (Saastamoinen 2019, 41–44). Tällaiset piirteet lukija voi tulkita kansallista identiteettiä kuvaaviksi ja helposti myös samastuttaviksi. Jos itseään ei tunnista tällaisista kuvauksista, niin voi kuitenkin tuntea ihmisiä, jotka sopivat näihin kuvauksiin.

Sirkka asuu vuokralla kerrostaloasunnossa, jonka on sisustanut maltillisesti harmaan eri sävyin. Taloudellisesti Sirkan annetaan ymmärtää voivan asua omistusasunnossa, sillä hän on ennen omistanut asunnon, mutta taloyhtiön asiat olivat hänelle liikaa, ja hän päätyi siksi myymään asuntonsa (Saastamoinen 2019, 41). Tämä voi luoda lukijoille myös samastumispintaa, sillä asunnon omistamiseen liittyvät asiat voivat olla syynä asua mieluummin vuokralla. Lisäksi tämä seikka luo Sirkasta kuvaa henkilönä, joka haluaa päättää asioista itsenäisesti eikä kinastella taloyhtiönkokouksissa yhteisistä asioista varsinkin, kun toisten mielipiteet ovat täysin ristiriidassa hänen omien näkemystensä kanssa.

Sirkan sisutuksessa ei ole räikeitä värejä, josta kertoo Sirkkan ja äidin verhojen osto-reissu, jolla he kävivät tiukan keskustelun verhojen väristä. Lopulta ostetut verhot ovat hieman eri harmaan sävyiset kuin edelliset verhot. Sirkkan äiti olisi halunnut ostaa värikkäämmät verhot tyttärelleen, mutta se ei sopinut Sirkalle. (Saastamoinen 2019, 46–47; 56–57.) Sirkkan sisustustyylin neutraalius voi lukijassa herättää samastumista ja ymmärrystä. Toisaalta Sirkkan ja äidin verhoepisodi saattaa luoda samastuspintaa ajatellen äidin ja tyttären suhdetta ja paikoin voimakkaitakin mielipide-eroja. Avaan tarkemmin Sirkkan ja äidin välistä suhdetta seuraavassa alaluvussa.

Hahmon epäsuora kuvaus puheen, ajatusten, toiminnan ja ulkoisen olemuksen perusteella voi paljastaa lukijalle paljon (Rimmon-Kenan 1991, 79). Nämä voivat vahvistaa suoraan kerrottuja asioita tai esitellä täysin uusia piirteitä hahmosta. Voi myös olla, että tarinan edetessä toiminta tai puhe on ristiriidassa suhteessa aiemmin annettuun kuvaukseen hahmosta. Henkilöhahmon toiminnasta voidaan tulkita niin tehtyjä tekoja kuin tekemättä jätettyjä tekoja sekä myös aiottuja tekoja (Rimmon-Kenan 1991, 79–86).

Sirkan toiminta on toisinaan ristiriidassa hänestä annetun kuvauksen kanssa. Sirkka ei pidä yllätysvieraista eikä tee mitään harkitsematonta. Kuitenkin hän päätyy hakemaan itselleen kissaa Tyne Laitisen luota hetken mielijohteesta. Sirkka kuuntelee ja myötäelää Tyynen kertomuksia. (Saastamoinen 2019, 102–107.) Muutoin Sirkkaa kuvataan vähemmän kiinnostuneeksi toisten asioista ja suorastaan huonoksi sosiaalisissa tilanteissa, mutta tässä kohtaa hän tuntee empatiaa vasta tapaamaansa vanhaa rouvaa kohtaan. Työkavereitaan Sirkkan kerrotaan juuri ja juuri sietävän ja työkavereiden tottuneen Sirkkan erikoiseen tapaan toimia sosiaalisissa tilanteissa. (Saastamoinen 2019, 15; 81.)

Sirkan sosiaaliset taidot vaikuttavat yleisesti jossain määrin heikoilta. Kuitenkin kohtaaminen Tyynen kanssa todistaa, hänen pystyvän kevyeen jutusteluun ja ilmaisemaan myötätuntoaan. Hän ei ole siis täysin kylmä ilmaisultaan. Sirkka myös ajattelee toisinaan muita yksineläjiä sekä perheväkivallan uhreja tai silpomisen kohteeksi joutuneita tyttöjä (Saastamoinen 2019, 96–99; 33–34). Tämä poikkeus Sirkkan tiukassa sosiaalisessa pidättäytyneisyydessä lähentää hahmoa lukijaan. Syntyy samastuspintaa, kun Sirkka osoittaa enemmän tunneälyä ja kykyä toimia sosiaalisissa tilanteissa. Tällaiset kohdat teoksessa inhimillistävät henkilöhahmoa ja näin lisää lukijan mahdollisuutta samastua häneen (Oksanen 2011, 29).

Samastuspintaa luovat myös Sirkkan univaikeudet ja yksinäisyyden tunteet. Sirkalla on vaikeuksia nukahtaa ja hän heräilee öisin, kunnes hän hankkii kissansa Laitisen. Kissa vaikuttaa helpottavan Sirkkan yksinäisyyden tunnetta, sillä aiemmin kuvattu yksinäisyyden tyhjyys muuttuu täydeksi kissan myötä. (Saastamoinen 2019, 14; 38; 107–

112.) Lemmikinomistajat todennäköisesti ymmärtävät Sirkkan saavan kissastaan apua yksinäisyyteensä ja uutta sisältöä elämäänsä.

Toisaalta taas erityisen vieraannuttavana Sirkassa on hänen suhteensa Sauliin, joka päättyi, kun Sirkka vain lakkasi vastaamasta tälle. Syy tähän yhteydenpidon katkaisuun oli se, että Sirkka ei osannut kertoa myöhästyvänsä, kun raitiovaunu joutui pysähtymään raiteille kaatuneen henkilön vuoksi. Tämä syy tuntuu lukijasta aivan älyttömältä, sillä Sirkka ja Sauli olivat olleet yhdessä kaksi vuotta ja Sirkka myös ymmärsi, ettei myöhästyminen sinänsä ollut niin paha asia. Kuitenkaan hän ei pystynyt tämän jälkeen kohtaamaan Saulia edes puhelimitse. Sirkka jopa ajatteli, että olisi vähemmän paha olla kuollut kuin myöhästyä. (Saastamoinen 2019, 31–35.) Tässä kohtaa on lukijalle enemmän huumoria kuin samastumispintaa, mutta toisaalta myöhästymisen aiheuttama nolostuminen ja häpeä ovat tunnistettavia.

Sirkka kokee todennäköisesti osaksi identiteettiään pikkutarkan luonteen, käytännöllisyyden, kissaihmisyyden ja introverttiyden. Sirkka vaikuttaa kokevan tärkeäksi osaksi itseään nämä piirteet ja kissoista pitämisen hän löytää itsestään teoksen tarinan aikana. Oman identiteettinsä kanssa Sirkka vaikuttaisi olevan sinut ja on myös tyytyväinen elämäänsä. Hän ei kaipaa sosiaalisia harrastuksia, viihtyy vuokra-asujana, ei hae uusia ihmissuhteita eikä urakehityksellisistä haaveista mainita teoksessa.

E. M. Forsterin jaottelulla pyöreisiin ja litteisiin hahmoihin, Sirkka kuuluisi tulkintani mukaan lopulta enemmän pyöreisiin kuin litteisiin (Rimmon-Kenanin 1991, 54 mukaan Forster 1963, 75). Sirkkan hahmo kehittyy kirjan tarinan edetessä. Hän löytää itsestään kissaihmisyyden ja pääsee hiljalleen yli pahimmasta yksinäisyyden tunteestaan. Peruspiirteitään Sirkka pysyy samanlaisena ja hänen sosiaaliset suhteensa pysyvät vähäisinä, mutta elämään tulevat kaksi kissaa ja pian myös ystävänsä Natalian lapsi.

Sirkkan hahmon voi kokea samastuttavana myös huumorin kautta. Vaikka hahmo on usein karikatyyrisen kärjistetty, lukija voi havaita samoja piirteitä itsestään. Ehkä juuri kärjistettynä ominaisuudet voivat tuntua tutummilta kuin jos ne esitettäisiin loivemmin, jolloin samastusmispinnan laajuus ei ole samanlainen. Sirkalle nauramisen voi kokea myös itselleen nauramisena lukijan tunnistaessa karikatyyristä itselleen tuttuja piirteitä. Hahmon samastuttavuutta voi huumorin kautta lisätä myös yleinen suomalaisuuden käsitys. Sirkka on stereotyyppinen utelias naapuri, sillä hän näkee naapuriin, koska hänellä on kiikarit (Saastamoinen 2019, 75). Tämän uteliaisuuden kiikareiden käyttöön asti voi nähdä mahdollisena itselleen tai tutulleen, jolloin mielikuva Sirkasta kiikaroimassa naapuriin herättää mahdollisesti enemmän huvitusta kuin silloin, jos tilanne vaikuttaisi täysin mahdottomalta.

3.2 Sirkkan ihmissuhteiden samastuttavuus

Sirkalla on muutamia ihmissuhteita teoksessa, jotka mahdollisesti kuvaavat hänen py-syviä ihmissuhteitaan. Ensinnäkin hänen perheensä koostuu hänestä itsestään ja äi-distään. Teoksessa ei mainita Sirkkan isää, joten he ovat luultavasti olleet aina kahden. Sirkka hakee äidiltään lohtua ja turvaa erottuaan Saulista, joten äidin voisi olettaa edustavan Sirkalle turvaa.

Sirkkan ja tämän äidin suhde on samaan aikaan etäinen, mutta myös Sirkalle sopivissa määrin läheisyyttä tarjoava. Äiti käy Sirkkan luona yllätysvierailuilla, tuo tälle keinu-tuolin ja vitsailee tyttärensä vanhapiikuudesta. He ovat hyvin erilaisia, mikä ilmenee verho-ostoksilla käydystä kiivaasta keskustelusta. Sirkka ei halua räikeitä värejä, mutta äiti ehdottomasti haluaisi värikkäät verhot. Sirkkan äiti on myös sosiaalinen ja juttelee tuntemattomienkin kanssa. Hän on taiteilija, jolla iso luonne, kun taas Sirkka on pieni ja haluaakin pysyä näkymättömissä. (Saastamoinen 83–84; 54.)

Laura-Kristiina Moilanen väitöskirjassaan *Talonpoikaisuus, säädyllisyys ja suomalaisuus 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomenkielisen proosan kertomana* (2008) kertoo suomalaisen miehen erityisesti olleen kirjallisuuden kuvauksissa huono sanoittamaan tunteita. Tätä käsitystä pidän yleisenä ajatuksena suomalaisista edelleen. Tunteista vaike-neminen ja yleinen vähäsanaisuus sopii myös Sirkkaan. Hän ei puhu kenenkään kanssa Saulista ja sanoittaa mielessään yksinäisyyttään tyhjiönä sisällään, kuten Moi-lanen kertoo väitöksessään suomalaisessa kirjallisuudessa miehen tunteneen ”hiljaista mielihyvää tulevan puolisonsa rinnalla” (Moilanen 2008, 156). Omia tunteita ei näissä esimerkeissä siis osata nimetä.

Sirkkan tukeutuessa äitiinsä erottuaan Saulista he eivät kuitenkaan puhu asiasta. Kes-kustelu on lähinnä yksisanaista hiljaista ymmärrystä. (Saastamoinen 2019, 54.) Tällai-seen suhteeseen vanhempansa kanssa lukija saattaa samastua tai kokea tämän suoma-laiselle perinteisenä lapsi-vanhempisuhteena. Tämä sopii kuvaan, jossa aikuinen lapsi hakee edelleen tukea ja turvaa vanhemmaltaan, mutta pitää kuitenkin tiettyä etäi-syyttä vanhempaansa.

Ystäviä Sirkalla ei ole oikeastaan kuin yksi, Natalia. Natalia on luonteeltaan mene-vämpi ja sosiaalisempi kuin Sirkka ja pyrkiikin viemään Sirkkaa uusiin harrastuksiin. Natalia huolehtii ystävänsä hyvinvoinnista kokkaamalla tälle silloin tällöin ja kannus-tamalla osallistumaan joogatunnille. Sirkka ei juurikaan kerro asioitaan kenellekään, ei edes ystävänsä Natalialle. Tämä huomataan esimerkiksi, kun Sirkka tajuaa töissä kertoessaan kissastaan, että ei ole kertonut asiasta vielä äidilleen tai Natalialle.

(Saastamoinen 2019, 63–73; 111.) Tämä ei siis kerro yksittäisestä ihmissuhteesta, vaan on Sirkkan yleinen piirre olla huomaamatta kertoa läheisilleen tällaisia asioita.

Myöhemmin Sirkkan ja Natalian toisesta huolehtiminen muuttuu tasavertaisemmaksi. Aluksi vaikuttaa siltä, että Natalia huolehtii Sirkkan ruokailusta ja liikkumisesta, mutta Sirkka ei erityisemmin Natalian hyvinvoinnista. Natalian kerrottua raskaudestaan, Sirkka lukee raskauskirjaa ja kyselee ystävänsä vointia (Saastamoinen 2019, 156; 185–186). Hän vaikuttaa olevan aidosti iloinen ystävänsä raskaudesta ja odottaa myös tulevan lapsen tapaamista, sillä hän iloitsee Natalian lähettämistä ultrakuvista ja miettii, millainen lapsesta mahtaa tulla (Saastamoinen 2019, 167; 170).

Työkavereita teoksessa nimitetään työhmisiksi, josta voidaan tulkita, että Sirkka ei pidä töissä olevia ihmisiä kaverillisina. Sirkkan kerrotaan sietävän työhmisistään, mutta ei pitävän heistä. Lähin työhminen Sirkalle on Seppo, joka mainitaan muutaman keran teoksessa. Seppo ärsyttää Sirkkaa syömällä työpisteellä kovaäänisesti nakkeja. Sirkkan kertoessa kissastaan Laitisesta, Seppo innostuu jakamaan kuvia omista kissoistaan Sirkalle ja mahdollisesti jatkossa kyselee kissasta säännöllisesti. (Saastamoinen 2019, 15–16; 111.) Kissan hankkiminen siis tahattomasti lähentää Sirkkan suhdetta työhmiseensä Seppoon. Myöhemmin Sirkka tuntee kuitenkin jopa halua puhua Sepon kanssa kissoista (Saastamoinen 2019, 144).

Sirkkan suhtautuminen Seppoon on ymmärrettävä ja lisää samastumismahdollisuuksia. Työkavereiden kanssa on hyvä tulla toimeen, mutta moni varmasti ajattelee, ettei heidän kanssaan silti tarvitse ystävyystyä. Myös muut liian tuttavalliset niin kutsutut hyvänpäivän tutut saattavat muistua lukijalle Seposta mieleen, jolloin samankaltainen tilanne on löydettävissä lukijan omasta elämästä tai sellainen nähdään mahdollisena.

Sirkkan miessivuhahmoissa on huomattavaa niiden karikatyyrisyys. Seppo on ärsyttävä työkaveri, joka on innokas juttelemaan Sirkkan kanssa eikä ymmärrä saamastaan paheksunnasta huolimatta lopettaa työpisteellä nakkien äänekkästä syömistä. Kaarlo Orakas taas on pikkutarkka, viiksekäs, bonsaipuita harrastava vahtimestari. Tässä laajuudessa esitettynä nämä hahmot ovat kärjistettyjä ja korostetun stereotyyppisiä. Myös Sauli on tarkka ja käytännönläheinen mies, joka tekee mielellään kotona ruokaa rahaa säästääkseen.

Lemmikin omistaminen on myös samastumispintaa Sirkkan kanssa luova tekijä. Kissoistaan Laitisesta ja Naamansyöjästä tulee Sirkkan elämän tärkeimpiä asioita. Sirkka on huolissaan kissojensa pärjäämisestä, peloista ja ruokahalusta. Kertoja jopa mainitsee, että Sirkka ymmärtää kissansa Naamansyöjän pelkoja. (Saastamoinen 2019, 143–144.)

Sirkka ymmärtää kissaa ja sen ajatuksia, tuntee empatiaa sitä kohtaan. ”Sirkka osaa samastua pieneen mustaan kissaan” (Saastamoinen 2019, 143). Nämä inhimilliset ja eläinrakkaat mietteet tuovat hänet luultavasti lähelle monia muita lemmikinomistajia, erityisesti kissan omistajia. Vaikka Naamansyöjällä on raju nimi, se on silti Sirkalle rakas ja hän kutsuukin sitä tuttavallisemmin nimellä Naamis (Saastamoinen 2019, 144). Naamansyöjä on huumorilla annettu nimi, joka on Sirkankin mielestä täysin liioiteltu pienelle aralle kissalle. Muutenkin itsenäinen ja yksikseen viihtyvä kissa on monin tavoin samankaltainen kuin Sirkka on itse. Sirkkan voi siis nähdä samastuvan kissoihin laajemminkin.

3.3 Hahmon yhteiskunnallinen ja sosiaalinen ulottuvuus

Kirjallisuutta tulkittaessa useimmiten on mahdollista löytää yhteyksiä yhteiskuntaan ja ympäristöön. Tällaisia yhteyksiä on havaittavissa niin suoraan kuin epäsuoraankin. Näin ollen henkilöhahmon tutkiminen saattaa paljastaa jotakin yhteiskunnasta. (Majanen 2018, 52–55.) Lisäksi tekstuaaliset, sosiaaliset ja kulttuuriset kontekstit vaikuttavat kuvitteellisten henkilöhahmojen muodostumiseen, jolloin henkilöhahmot koetaan inhimillisinä ja elävinä (Varis 2019, 116). Henkilöhahmot siis ovat poikkeuksetta jollain tapaa yhteydessä todelliseen yhteiskuntaan ja ympäristöön, sillä kirjoittaja ja lukijat ovat tästä maailmasta, vaikka teos itsessään olisi fiktiivinen tai jopa fantasiaa.

Kirjallisuus ja sen tutkimus sisältää kriittisten kannanottojen ja analyysien tekoa ympäröivästä maailmasta. Kirjallisuuden tutkimus ottaa siis huomioon poliittiset ja taloudelliset kontekstit, joissa kirjallisuutta ja sen tutkimusta tehdään. Kirjallisuudella on siis kyky antaa yleisölleen sopivat olot stereotyyppien ja kategorioiden kriittiseen tarkasteluun. Näin hallitsevia ajatusjärjestelmiä voidaan kyseenalaistaa. (Karkulehdon 2012, 65 mukaan Said 2001; Herkman ym. 2006, 10–11.) Pelkästään kirjallisuus käsitteenä sisältää jo poliittisia merkityksiä (Malmio 2011, 184).

Kirjallisuudentutkimus ei voi olla koskaan arvovapaata tai universaalia. Siihen vaikuttavat kulttuuristen, yhteiskunnallisten, poliittisten ja henkilökohtaisten kontekstien muodostamat seikat. (Moi 1985, 60.) Tieto voidaan aina nähdä sukupuolittuneena ja paikallisena (Malmio 2011, 187). Tällöin tutkijan sukupuoli, kulttuuri ja aika vaikuttavat tutkimukseen aina jossain määrin. Näin ollen *Sirkan* yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin ulottuvuuksiin tässä tutkielmassa liitettävät ajatukset esittävät myös aikaansa ja paikkaansa Suomessa 2000-luvulla luettuna feministisestä näkökulmasta.

Simone de Beauvoirin sanojen ”naiseksi ei synnytä, naiseksi tullaan” (1981, 154) mukaan naiseus on sosiaalisesti kehittynyt ajatus. Naiseus ei määräydy sillä, että syntyy

tytöksi, vaan se kehittyy yhteiskunnan ja sosiaalisen ympäristön normien ympäröimänä. Voi olla hankala erottaa, mikä on ihmisessä synnynnäistä ja mikä sosiaalisesti sisäistettyä käytöstä, sillä nämä normit ovat niin syvällä kulttuurissa ja yhteiskunnassa.

Naisen sosiaalisen sukupuolen näkökulmasta *Sirkka* rikkoo normeja. Sekä päähenkilö itse että tämän oma tausta ja ystävä Natalia ovat yhteiskunnallisista normeista poikkeavia. Sirkkan lapsuuden perheeseen ei kuulunut muita kuin Sirkka ja tämän äiti (Saastamoinen 2019, 182). Sirkkan ystävä Natalia saa samoin lapsen yksin, jolloin hän tulee olemaan kaksin lapsensa kanssa perhe. Ydinperhenormiin kuuluvat äiti, isä ja lapsi tai lapset käsitys elää vahvasti edelleen (Saaristo & Jokinen 2004, 92–94). Sirkkan ajatuksena nuorempana oli, että hän joko on perheellinen kirjastonhoitaja tai epäonnistunut ja syrjäytynyt. Hyvän elämän ajatukseen kuului siis lapsiperhe-elämä. Lopulta kumpikaan ei toteudu ja lapsettomuus on Sirkkan oma valinta, johon hän vaikuttaa olevan tyytyväinen. Parisuhteettomuuttakaan ei esitetä välitilana, josta pitäisi pyrkiä eroon, vaan yhtenä varteenotettavana vaihtoehtona muiden joukossa.

Kuten jo teoriaosassa mainitsen Butlerin kirjoittavan kulttuurin ja politiikan erottamisen mahdottomuudesta. Ne molemmat luovat ja pitävät yllä sosiaalisen sukupuolen normeja. Myös äitiin samastuminen ja äitiysdiskurssi on teoksessa läsnä. Ajatukset perheestä ja parisuhteesta ”elämään kuuluvina” (Saastamoinen 2019, 12; 182–183) asioina on sosiaalisesti ja kulttuurisesti luotuja ja ylläpidettyjä käsityksiä naisen elämästä. (Butler 2006, 134.) Teoksen aikana Sirkka ikään kuin kasvaa naisena näiden ulkoapäin saamiensa käsitysten yläpuolelle ja löytää mahdollisesti sen, mitä itse pohjimmiltaan haluaa. Lapsettomuus vaikuttaa olleen Sirkalle jo pitkään melko selvää, mutta parisuhteen etsiminen on pitkään asia, jota Sirkka miettii Saulin kautta.

Sirkalla on teoksessa mennyt jo pitkään siinä, että hän pääsee suhteestaan Saulin kanssa yli. Suhteen loppu on ollut osaksi dramaattinen, sillä Sirkka ei vain pystynyt ilmoittamaan myöhästytensä tapaamisesta ja lopettanut häpeissään kokonaan Saulille vastaamisen. Yöllä herätessään Sirkka usein alkaakin miettiä, mitä oli ja olisi voinut olla Saulin kanssa. Teoksessa käy myös selväksi, että Sirkalla ei lopulta ollut mukavaa suhteessa, sillä Sauli huomautteli Sirkkan ryhdin herpaantumisen ja oli muutenkin suhteessa määräävä. Sirkkan sanotaan suoraan hyväksyneen ja alistuneen Saulin juttuihin (Saastamoinen 2019, 58). Tämän voi siis tulkita olleen Sirkasta epämieluisista, mutta hän teki niin kuitenkin, jotta Sauli pysyisi tyytyväisenä. Näin tarkasteluna on helpompi myös ymmärtää, miksi Sirkkan oli niin vaikeaa ilmoittaa myöhästymisestään ja suhde päättyi niin erikoisella tavalla.

Yksillä treffeillä Sirkka käy. Kaarlo Orakas on vahtimestarina toimiva järjestystä rakastava mies, jonka Sirkka tapaa ollessaan teatterissa työporukkinsa kanssa. Sirkka

päätyy käymään kerran treffeillä Kaarlon kanssa, mutta toteaa, ettei halua tavata Kaarlon kanssa uudelleen. Sirkkan vastaus uusiin tapaamispyyntöihin ”-- olen tullut siihen tulokseen, etten tarvitse elämäni mitään ylimääräistä” (Saastamoinen 2019, 180) kiinnittää huomiota kuvatessaan hänen ajatuksiaan parisuhteesta. Sirkka ajattelee, ettei pelkästään nyt tarvitse parisuhdetta vaan ei yleensääkään tarvitse sitä.

Sirkkan kerrotaan nuorempana ajatelleen, että tiettyyn ikään mennessä on löydettävä itselleen puoliso. Hän oli kuvitellut itselleen vaihtoehtoiset tulevaisuudet, joissa hän joko epäonnistuu ja syrjäytyy tai toimii kirjastovirkailijana, jolla on perhe. Kumpikaan näistä ei toteutunut. Humoristisesti kolmantena vaihtoehtona on myös, että hän kaa-tuu, kuolee ja kissa söisi hänen naamansa. (Saastamoinen 2019, 12; 182–183.)

Pienempiäkin sukupuolten väliseen tasa-arvoon viittaavia kohtia teoksesta löytyy. Kesän saapuessa esimerkiksi Sirkka tekee huomion miehistä, jotka ovat ”jostakin syystä kaupungilla ilman paitaa” (Saastamoinen 2019, 168). Tämä kohta osoittaa Sirkkan ajatuksissa selittämättömyyttä tuolle ilmiölle, jossa miehet kulkevat paidatta, vaikka naiset paidan edelleen päällään pitävät. Tätä ei teoksessa suoraan sanota, mutta tulkitsen tämän kohdan miesten paidattomuuden kyseenalaistamiseksi ja sitä kautta huomioksi siihen, että naisten ei koeta olevan sopivaa kulkea ilman paitaa, mutta miehet voivat tämän tehdä niinkin julkisesti kuin keskellä kaupunkia.

Toinen merkittävä sukupuolten väliseen tasa-arvoon ja sosiaaliseen sukupuoleen liittyvä aihe löytyy tarkasteltaessa Sirkkan ajatuksia hänen ja Saulin suhteesta. Sirkka ajattelee, että on onni suhteen päätyttyä ennen kuin Sauli kyllästyi hänen puutteellisiin kotitaloustaitoihinsa. Samalla kuitenkin Sirkka alistui ja hyväksyi Saulin huonotkin puolet kyseenalaistamatta. (Saastamoinen 2019, 57–58.) Todennäköisesti, jos kotitaloustaidot olisivat olleet heikot Saulilla Sirkka olisi ajatellut sen olevan ihan tavallista ja hyväksynyt tämänkin. Naiselta taas edelleen odotetaan helpommin kodinhoitoa, kuten lapsista huolehtimista, siivoamista ja ruoanlaittoa (Lammi-Taskula & Salmi 2016). Kenties Sirkkan itsetunto on sen verran heikko, että hän ajattelee olevansa riittämätön Saulille, mutta kuitenkin itse hyväksyy Saulin huonommatkin piirteet. Tämän voi kuitenkin tulkita myös johtuvan sosiaalisesti naiseuteen liitetystä odotuksista, jotka Sirkka on sisäistänyt.

Sirkkan hahmon samastumisen sekä sosiaalisen ja yhteiskunnallisen ulottuvuuden yhteys on mielenkiintoinen kysymys. Mahdollisesti hahmon samastuttavuuteen liittyy myös murros, joka naisen sosiaalisessa sukupuoleessa on kenties tapahtumassa. Yksineläminen nähdään hyväksyttävämpänä tapana elää kuin aikaisemmin eikä lapsettomuus ole niin kummallista. Myös Natalian päätöstä kasvattaa lapsi yksin voi pitää esimerkkinä normista poikkeavasta, mutta aivan yhtä mahdollisesta tavasta saada lapsi ja perustaa perhe.

4 YHTEENVETO

Tutkielmassani havaitsin samastuttavien piirteiden ja tapahtumien seasta löytyvän myös luotaantyöntäviä seikkoja. Sirkkan kohdalla huomattava etäännyttävä kohta on hänen ja Saulin ero, jossa Sirkka katkaisi yhteydenpidon täysin myöhästymisensä aiheuttaman häpeäntunteen takia. Tällaiset seikat eivät kuitenkaan kumoa hahmon samastuttavien piirteiden vaikutusta, vaan kokonaisuus on edelleensamastuttava. Teos hyödyntää myös huumoria ja saa lukijan todennäköisesti nauramaan itselleen Sirkkan lisäksi. Samastuvuus ja hahmo rakentuvat myös yhdessä pitkin teosta eikä synny suoraan heti alussa. Teoksen alussa kerrotut asiat hahmosta ovat varmasti usein melko pintapuolisia ja samanlaista kuin tutustuisi oikeassa elämässä uuteen ihmiseen. Ensin saa tietää nimen ja muita yleisiä asioita, mutta tutustuessa ilmenee uusia asioita.

Kiinnostava näkökulma samastumiseen löytyy teoksen huumorista. Kärjistetystä, karikatyyrisestä hahmosta löytyykin lukijaan itseensäkin osuvia kuvauksia, jotka saavat nauramaan hahmon lisäksi myös itselleen. Itsensä lisäksi hahmosta voi löytää yhtäläisyyksiä tuttuihin tai julkisuuden henkilöihin ja jopa laajemmin, kuten suomalaisiin yleensä. Hahmosta ilmenevä tuttuus luo erityisen huvittavan elementin teokseen.

Sirkassa yhteiskunnallinen ja sosiaalinen ulottuvuus on selvä. Vaikuttaisi siltä, että teoksella voidaan pyrkiä vaikuttamaan lukijoiden ajatusmaailmaan ja vahvistaa normista poikkeavien tapojen aseman näkemistä relevantteina vaihtoehtoina. Sirkka tajuaa teoksessa, ettei parisuhteen etsiminen ole pakollinen asia niin kuin hän on aiemmin asian nähnyt. Myös Sirkkan ja tämän äidin muodostama perhe sekä Natalian tuleva yksinhuoltajuus rikkovat perinteisen ihanteena pidetyn ydinperheen mallia. Nämä tavat elää ja perustaa perhe esitetään hyvinä ja yhtä toimivina tapoina kuin perinteiset ihanteet.

Sirkkaa voisi hahmona helposti tutkia laajemminkin. Hän on toiminnaltaan korostuneen rajoittunut, mutta kuitenkin monille helposti samastuttava. Kaunokirjallisuuden

yhteiskunnallista vaikuttavuutta ja normien rikkomista normalisoivaa antia olisi kiinnostavaa tarkastella enemmän. Mahdollisesti tällaiset teokset heijastelevat ihmisten ajatuksissa tapahtuvaa murrosta perinteisten normien suhteen. Myös varsinainen lukijatutkimus toisi erilaista ulottuvuutta henkilöhaamotutkimukseen ja samastumisen tarkasteluun.

LÄHTEET

- Beauvoir, Simone de 1981 (1949). *Lapsuus. Toinen sukupuoli* (ransk. *Le deuxième sexe I et II*, 1949) suom. Suni, Annikki. Helsinki: Kirjayhtymä, 154–186
- Butler, Judith 2006 (1990). *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous* (engl. *Gender Trouble. Feminism, and the Subversion of Identity*, 1990.) suom. Pulkkinen, Tuija & Rossi, Leena-Maija. Helsinki: Gaudeamus
- Fornäs, Johan 1998 (1995). *Subjektit. Kulttuuriteoria* (engl. *Cultural Theory and Late Modernity*) suom. Herkman, Juha; Lehtonen, Mikko (toim.). Tampere: Vastapaino, 265–338
- Forster, E. M. 1963 (1927). *Aspects of Novel*. Harmondsworth: Penguin
- Herkman, Juha; Hiidenmaa, Pirjo; Kivimäki, Sanna & Löytty, Olli 2006. *Kulttuurintutkimuksen maailmallisuus*. Herkman, Juha; Hiidenmaa, Pirjo; Kivimäki, Sanna & Löytty, Olli (toim.) *Tutkimuksen maailma. Suomalaista kulttuurintutkimusta kartoittamassa*. Jyväskylä: Nykykulttuuri, 9–17
- Karkulehto, Sanna 2012. *Kotimainen kirjallisuus ja yhteiskunta – Kuka lohduttaisi maailmaa. Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 9(3), 63–67
- Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy 2021. *Samastua. Kielitoimiston sanakirja* haettu: <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/samastua?searchMode=all> (viitattu: 8.4.2022)
- Käkelä-Puumala, Tiina 2008. *Persoona, funktio, teksti - henkilöhahmojen tutkimuksesta*. Alanko-Kahiluoto, Outi & Käkelä-Puumala, Tiina (toim.) *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä* Tietolipas 174. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 240–270
- Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna 2016. *Perhe, työ ja sukupuoli*. Husso, Marita & Heiskala, Risto. (toim.) *Sukupuolikysymys*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 161–184
- Majanen, Tytti 2018. *Hilja Henkivartija: Hilja Iveskeron henkilöhahmo ja sen suhteet toisiin henkilöhahmoihin ja yhteiskuntaan Leena Lehtolaisen romaaneissa Henkivartija, Paholaisen pennut ja Oikeuden jalopeura*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- Malmio, Kristina 2011. *Sukupuoli, yhteiskunta, valta, kirjallisuus - Feministisen kirjallisuudentutkimuksen sosiologisuus*. Ruohonen, Voitto; Sevänen, Erkki &

- Turunen, Risto (toim.) *Paluu maailmaan: kirjallisten tekstien sosiologiaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 183–217
- Moi, Toril 1985. 'The Madwoman in the Attic'. *Sexual/Textual politics: feminist literary theory* London: Routledge, 56–68
- Moilanen, Laura-Kristiina 2008. *Talonpoikaisuus, säädyllisyys ja suomalaisuus 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomenkielisen proosan kertomana* väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- Oksanen, Maarit 2011. "Henkilö on tietenkin oikeassa ja kirjailija väärässä" - Kirjoittajan tekemät valinnat henkilöhahmojen luomisessa Pro gradu -tutkielma Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- Palmer, Alan 2004. The Fictional Mind. *Fictional Minds*. Lincoln: University of Nebraska, 170–204
- Rimmon-Kenan, Shlomith 1991. *Kertomuksen poetiikka* (engl. *Contemporary Poetics* 1983) suom. Auli Viikari. Tampere: Tammer-Paino Oy
- Saaristo, Kimmo & Jokinen, Kimmo 2004. Systemistä toiminnaksi - esimerkkinä perhe. *Sosiologia* Helsinki: WSOY, 92–98
- Saastamoinen, Anni 2019. *Sirkka* Helsinki: Kosmos
- Said, Edward 2001. *Ajattelevan ihmisen vastuu* (engl. *Representations of the Intellectual* 1994) suom. Savolainen, Matti 2001. Helsinki: Lokikirjat
- Steinby, Liisa & Lehtimäki, Markku 2013. Kertomisen analyysi. Mäkikalli, Aino & Steinby, Liisa (toim.) *Johdatus kirjallisuusanalyysiin* Tietolipas 238 Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura, 96-134
- Vainikkala, Erkki 2004. Lukupintoja: Aukkojen ja murtumisen teoriaa. toim. Oja, Outi; Ahvenjärvi, Kaisa; Jokinen, Elina & Männikkö, Marjaana *Rappauksia* Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, 15–37
- Varis, Essi 2019. *Graphic Human Experiments: Frankensteinian Cognitive Logics of Characters in Vertigo Comics and Beyond*. väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- Välisalo, Tanja 2017. Engaging with film characters: Empirical study on the reception of characters in The Hobbit films. *Fafnir: Nordic Journal of Science Fiction and Fantasy Research*, 4(3-4), 12-30. <http://journal.finfar.org/articles/1159.pdf>